Influența educației vocaționale asupra integrării şcolare şi sociale

REFLECȚII TEORETICE ASUPRA ABORDĂRII PROBLEMEI

Opera majoră a procesului educațional constă în transformarea individului în realitate socială, în personalitate cu dimensiuni distinct particulare şi trăsături colective, prin care acesta să devină parte integrantă a habitusului său.

Cele trei elemente – individ, societate, educație – au apărut concomitent şi au evoluat pe măsura evoluției triadei însăşi, complexitatea relațiilor crescînd direct proporțional cu complexitatea rezultatului acestei conexiunii.

Pe parcursul devenirii sale, omul se confruntă în permanență cu dilema primatului dintre individual şi social. Chiar şi abordările din educație se construiesc în jurul acestor doi poli şi al variatelor interacțiuni. Multiplele încercări de a explica fenomenul au lansat supoziții şi interpretări edificate fie pe un reper filozofic, fie pe unul sociologic sau psihologic. Emile Durkheim, de exemplu, considera că în relația om-societate, individul se subordonează socialului din proprie inițiativă, din tendința de a-şi asigura securitatea şi libertatea acțiunilor, nu din cauza atitudinii tiranice a societății (5). Gîndul profund se materializează într-un sistem de raporturi complexe, în care subordonarea individualului față de social aduce beneficii, în primul rînd, individului şi apoi societății ca ansamblu de indivizi (Durkheim, 1980).

Relația dintre individ şi societate se bazează pe atașamentul față de grup, pe deprinderea traiului în comun şi pe autonomia voinței. Potrivit teoriilor sociale în educație, omul şi societatea se influențează reciproc. În opinia lui A. Bandura, conduita umană depinde de evenimentele din jur. Multe din cunoştințele, acțiunile sau intențiile noastre sînt nu numai rezultatul unei învățări directe, ci şi experiențe trăite de cei din jur şi „împrumutate" de noi. Gîndurile şi acțiunile noastre sînt structurate de reprezentările ce le preluăm din mediul de viață. Mai mult ca atît, imaginea de sine este şi ea influențată de acest mediu şi de evaluarea din exterior. Lumea din jurul nostru conturează anumite criterii de estimare a propriei eficiențe. Din exterior primim indicatori prin care consolidăm sau, dimpotrivă, diminuăm anumite judecăți şi aprecieri cu privire la propriile dimensiuni. Tocmai prezența unui sistem de criterii de evaluare a propriului comportament, venite din exterior, din mediul social, constituie un sistem de autodirijare şi autoreglare a parcursului de dezvoltare a personalității. Habitusul este sursa ce oferă modele, în baza cărora persoana stabileşte traiectorii ale propriei evoluții.

Educația, prin esența sa socială, este un act de pregătire a individului pentru aderare la grup. În acest scop, procesul educațional modelează dimensiunea etică a comportamentului prin: formarea unui sistem de valori, dezvoltarea trăsăturilor şi a calităților intelectuale, crearea reprezentărilor despre adevăr şi eroare, uniformizarea modalităților de acțiune în situații concrete de viață.

Aşadar, esența educației ca fenomen social constă în transformarea persoanei sub aspectul conştiinței, comunicării şi acțiunilor.

CALITATEA MEDIULUI DE VIAȚĂ ŞI ADAPTAREA SOCIALĂ

Orice individ tinde spre autorealizare – fenomen/stare individuală, dar eminamente socială, deoarece, după cum am menționat, constatarea propriei eficiențe este posibilă numai în raport cu anumite criterii venite din mediul social. Omul devine personalitate doar în mediul social de viață. Socializarea primară se realizează în ***familie***; experiența adaptării şi integrării în mediul familial îşi pune amprenta asupra dezvoltării ulterioare a personalității. Tipul de familie, structura acesteia, stilul educațional al părinților generează un anumit tipaj al raporturilor interumane. Relațiile interpersonale stabilite pe parcursul traiului în comun influențează, într-o mare măsură, succesul sau insuccesul integrării, or, integrare înseamnă acceptarea şi asimilarea normelor fixate de grup, dar şi schimbarea climatului în cadrul acestuia prin fluxul informațional şi cel afectiv produs de noii membri (Salade, 1998).

Cauzele inadaptării în grupul familial îşi au sorgintea în cei ce oferă/sau trebuie să ofere modele. În cazul familiilor cu structuri slab conturate, al familiilor tip azil (Cuznețov, 2009), precum şi în cazul cînd membrii adulți au probleme şi preocupări diferite de cele ale partenerului de viață, cînd sistemele lor de valori nu „se intersectează" sau lipsesc finalitățile comune, cînd membrii unei familii se întrunesc numai pentru a sta sub acelaşi acoperiş, formarea unui sistem de valori, cultivarea de capacități copiilor este o dificultate. Cu atît mai dificilă este găsirea unor repere pentru dezvoltarea unui copil cu cerințe educaționale speciale (deficiențe de ordin fiziologic sau psihologic). Nu în zadar unii psihologi susțin că stările neurotice sînt „predate" de părinți şi „învățate" de copii.

În ***şcoală*** – cel de-al doilea mediu de socializare, numit şi mediu de integrare secundară (după familie) – copiii realizează marele exercițiu de a ființa în lumea adultă şi a se confrunta cu realitatea socială. Fenomenul interacțiunii, care pune bazele tuturor relațiilor şi evenimentelor şcolare, o constituie *adaptarea şcolară*. Aceasta implică acțiunea de modificare, de ajustare, de transformare a copilului întru a deveni „apt pentru" (şcoală), „capabil de"

(a face față cerințelor instructiv-educative) și a fi „compatibil" (sub aspectul disponibilităților biopsihosociale), „în acord cu" (normele și regulile pretinse de programa școlară), în vederea dobîndirii cu succes a „statutului" și „rolului" de elev (Coasan, Vasilescu, 1988).

În sistemul general al științelor, adaptarea este concepută ca una dintre proprietățile fundamentale ale organismului de a-și modifica funcțiile și structurile corespunzător schimbărilor cantitative și calitative ale mediului înconjurător (ibidem). Această „stare" este trăită de copil mai ales la începutul școlarizării, dar situații de inadaptare pot apărea la orice vîrstă de-a lungul perioadei petrecute în școală, deoarece clasa este un organism viu, în care acționează pîrghii/mecanisme de atragere și respingere, și elevul „luptă" continuu pentru o anumită poziție în colectiv, se conformează cerințelor educative în permanentă schimbare și modului de organizare a procesului de învățămînt. Multiplele cauze ale inadaptării școlare pot fi rezumate la: deficiențe psihofiziologice; deficiențe de ordin social, determinate atît de mediul familial, cît și de relațiile profesor-elev; dereglări de conduită și de caracter.

Dacă deficiențele de ordin psihofiziologic țin, în mare parte, de factorul ereditar, celelalte au origine socială și sînt o rezultantă a interacțiunii dintre individ și mediul său de viață. Dereglările de conduită și de caracter trebuie apreciate nu numai ca fiind provocate de dificultățile de adaptare într-un mediu social, dar și ca rezultat al influenței negative a habitusului.

Familia și, mai ales, școala încearcă să eticheteze dificultățile de comunicare cu unii copii drept rod al caracterului lor dificil. Tensiunile în relațiile interpersonale sînt condiționate, în majoritatea lor, de incapacitatea factorului educațional de a identifica nevoile de formare ale copilului și de tendința acestuia de a-și conserva unele particularități ca răspuns la influențele nefavorabile ale mediului (sau catalogate drept nefavorabile conform anumitor criterii venite tot din exterior).

Astfel, mediul familial și cel școlar neprielnice pot modela copii cu caracter dificil, inapți să evalueze rezultatul propriilor acțiuni, care resping orice formă de implicare în viața grupului și îndeplinirea anumitor sarcini (considerîndu-le drept modalități de îngrădire a propriei libertăți), care au falsa percepție a statutului social al celor din jur.

Inadaptarea se materializează preponderent pe un fond intelectual normal, de aceea cauzele trebuie căutate în factorii nonintelectuali cu efect perturbator, ce vizează două dimensiuni ambientale distincte și independente: *insuficiențe ale mediului școlar* și *insuficiențe ale mediului familial*, ultima categorie incluzînd comportamentul de inadaptare al părinților, divorțul, viața familială dezorganizată, lipsa părinților, climatul social neadecvat, utilizarea eronată a pedepselor și recompenselor, stări conflictuale și tensionale intrafamiliale de lungă durată, dezinteresul părinților față de copil, intercomunicarea insuficientă dintre copii și părinți, copii proveniți din medii familiale defavorizate (Crețu, 1999).

Prin *neintegrare* înțelegem orice formă radicală de neadaptare la viață și la cerințele colectivității școlare din categoria de vîrstă căreia îi aparține elevul, printre care se numără: evitarea sistematică a școlii, agresivitatea, apatia și izolarea, rezultate nesatisfăcătoare la învățătură etc.; în sens larg înțelegem însă orice disproporție evidentă între posibilitățile și rezultatele elevului, aici fiind vorba de o integrare parțială sau de o semiintegrare.

Inadaptarea comportamentală a unor elevi vizează, în principal, tulburările de relaționare cu părinții, profesorii, colegii și încălcarea regulilor colectivității școlare sau extraşcolare. Paleta acestor tulburări este vastă, ea cuprinzînd atît modificări comportamentale mai puțin grave sub raport juridic/penal (minciuna, inconsecvența comportamentală, violența verbală, copiatul la ore, fumatul ostentativ, bruscarea de către băieți a fetelor, diferite atitudini nonconformiste etc.), cît și abateri grave de la normele morale și legislația penală – furtul, vagabondajul, actele de escrocherie sau tîlhărie, consumul curent de alcool sau droguri, prostituția etc. De obicei, profesorii se confruntă cu tulburări mai uşoare, neinfracționale (în sensul propriu al termenului), dar și cu abateri de conduită severe (destul de răspîndite în ultima vreme), care cer mult timp și efort pentru a fi eradicate.

Neadaptarea școlară impune resurse și cerințe educative speciale din partea instituției de învățămînt. Tratarea psihopedagogică, asistarea socială a acestor elevi nu trebuie să lipsească de pe agenda școlii și să vizeze cu prioritate dimensiunile profilactice și terapeutice.

Cercetînd maladiile adaptării, H.Selyer conchide că acestea se datorează fie unor stresuri puternice, fie mai puțin puternice, dar adiționale, precum și tensiunilor, eșecurilor sociale, dramelor sentimentale, dramelor generate de abandon sau de ofense, devalorizării în ochii grupului, în ochii persoanelor respectate sau de care depinde ascensiunea în carieră, succesele notorii.

Pornind de la axioma că ambianța familială generează adaptarea școlară, iar efortul educațional al celor două medii de viață – școala și familia – favorizează inserția socială, revenim la funcția supremă a familiei și la finalitatea majoră a școlii. Ambele medii, prin factorii de influență educativă, realizează pregătirea omului pentru viață, a cărei esență constă în integrarea socioprofesională de succes. Problema trebuie văzută în termeni de *interconditionare dintre cerințele școlare, posibilitățile elevului* și *posibilitățile educative ale familiei.* În cazul unor dificultăți de adaptarea a copilului la mediul social, îndeosebi la cel școlar, sînt posibile două strategii de influență educativă: a) resemnarea factorilor educaționali privind complexitatea problemei și marginalizarea copilului; b) identificarea reperelor pozitive în personalitatea elevului și construirea

unui demers educaţional prin valorificarea potenţialului individual al acestuia. Din păcate, prima strategie este cea mai uzitată, mai ales de şcoală, educatorul reabilitîndu-şi oarecum propria imagine prin argumente asupra dificultăţilor şi imposibilitatea individualizării procesului educaţional într-o şcoală de masă.

O abordare corectă în acest sens ar fi realizarea eficace a educaţiei vocaţionale.

UN REMEDIU EDUCAŢIONAL

Vocaţie – definită drept aptitudine, predispoziţie deosebită pentru un domeniu de activitate – este ceea la ce aspiră omul şi poate face bine, cu efort minim, dar cu eficienţă maximă. Finalitatea educaţiei vocaţionale se rezumă la plasarea omului potrivit la locul potrivit, adică la integrare reuşită în context social, autoafirmare şi recunoaşterea socială a acestuia.

Familia va realiza educaţia vocaţională din primii ani de viaţă ai copilului, promovînd anumite finalităţi şi influenţîndu-l prin anumite mesaje educaţionale. Alegerea propriu-zisă a instituţiei de învăţămînt, profilul ei, tradiţiile şi accentele puse în cadrul acesteia contribuie la dezvoltatea predispoziţiilor sau, dimpotrivă, la inhibarea lor. Finalitatea educaţiei vocaţionale constă în susţinerea copilului în proiectarea carierei şi integrarea socioprofesională de succes. Nu rareori copilăria este o cursă cu obstacole, în care se angajează părinţii pentru a „reuşi" să dezvolte copilului toate abilităţile posibile. Această extremă identificată în unele familii este diametral opusă alteia: indiferenţa părinţilor, motivată prin lipsa de timp, care duce la subsolicitare şi, în rezultat, la neglijarea predispoziţiilor copilului.

Identificăm cîteva greşeli tipice pe care le comite familia în educaţia vocaţională:

- apreciază subiectiv aspiraţiile şi capacităţile copilului (nu le evaluează conform unor indicatori obiectivi, ci supraapreciază unele capacităţi);
- consideră propriile aspiraţii drept aspiraţii ale copilului, încearcă să se realizeze prin copii;
- este influenţată de reprezentările sociale în determinarea domeniilor prestigioase/avantajoase ale activităţii şcolare, iar, ulterior, şi profesionale.

Educaţia vocaţională este subestimată şi în şcoală. Achiziţionarea de cunoştinţe sau formarea de abilităţi dintr-o perspectivă ambiguă („învaţă că îţi va prinde bine!") diminuează sau neglijează rolul şcolii ca mediu în care copilul se pregăteşte pentru viaţă.

Educaţia vocaţională se va materializa într-un proces de susţinere a elevului în proiectarea propriei cariere, prin aplicarea unei strategii educaţionale orientate spre realizarea următoarelor finalităţi:

- cunoaşterea potenţialului individual al copilului (particularităţi ale proceselor cognitive, interese, valori şi atitudini, trăsături de personalitate);
- informarea despre diversitatea activităţii umane, despre lumea profesiilor şi piaţa muncii;
- formarea sistemului de atitudini şi valori, a sistemului de competenţe necesare construirii de relaţii interpersonale şi integrării sociale;
- promovarea potenţialului individual în context şcolar şi social (Dandara, 2009).

Atingerea acestor finalităţi favorizează „apropierea" copilului de şcoală şi a şcolii de copil, generează situaţii de succes şi creează premise pentru stimularea copilului de a veni la şcoală, de a comunica în grupul de apartenenţă, de a învăţa activ.

Realizarea obiectivelor educaţiei vocaţionale atribuie funcţionalitate studiilor, deoarece procesul educaţional este orientat spre identificarea şi valorificarea potenţialului individual, iar complementaritatea diferenţelor particulare atribuie consistenţă relaţiilor interpersonale. Valenţele formative ale clasei de elevi sînt puse în acţiune doar în acest mod. Adaptarea şi integrarea şcolară a unui grup social/şcolar lipsit de coeziune, cu o structură slab conturată, cu persoane marginalizate sau chiar izolate pe motiv că educatorul/profesorul nu a reuşit să identifice şi să valorifice din punct de vedere social vocaţia fiecăruia, este mult prea complicată. În acest sens, colaborarea şcolii cu familia se impune ca imperativ. Complementaritatea educaţională a respectivelor medii alimentează succesul social al copilului. În cazul unor distorsiuni educaţionale create în familie, sarcina şcolii se complică: aceasta, investită cu funcţia socială de a realiza educaţia, are misiunea să compenseze lacunele familiei, pentru a nu produce defavorizaţi sau inadaptaţi sociali.

La etapa pe care o traversăm, cea a reformării şcolii, cînd tindem să sporim funcţionalitatea procesului educaţional, toţi factorii implicaţi trebuie să conştientizeze faptul că orice remaniere curriculară şi orice conţinut predat are menirea să formeze dimensiunile de personalitate – intelectuală, morală, tehnologică, estetică etc. – pe fundalul conturării distincte a dimensiunii vocaţionale.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE:

1. Coasan, A.; Vasilescu, A., *Adaptarea şcolară*, Buc., EŞE, 1988.
2. Creţu, E., *Probleme ale adaptării şcolare*, Buc., Ed. ALL, 1999.
3. Cuznețov, L., *Tratat de educaţia pentru familie. Pedagogia familiei*, Ch., CEP USM, 2009.
4. Dandara, O., *Proiectarea carierei*. *Dimensiuni ale procesului educaţional*, Ch., CEP USM, 2009.
5. Durkheim, E., *Educaţie şi sociologie*, Buc., EDP, 1980.
6. Salade, D., *Dimensiuni ale educaţiei*, Buc., EDP, 1998.

Otilia DANDARA,
Universitatea de Stat din Moldova